

УДК 378.1:796

СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ ОСВІТИ

кандидат педагогічних наук, Усатова І.А.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна, Черкаси

Обґрунтовано соціально-історичні аспекти й основні етапи розвитку здоров'язберезувальних технологій у системі освіти. Здоров'я розглядається, як універсальна, фундаментальна цінність існування людства на всіх етапах його формування. Проаналізовано, що виникнення, становлення та розвиток здоров'язберезувальних технологій у системі освіти була і є однією з основних передумов побудови здорового суспільства. Схарактеризовано різні підходи щодо розвитку здоров'язберезувальних технологій у системі освіти. Зосереджено увагу, що зі зміною епох зазнавали модифікації вимоги та ставлення суспільства до ідеї здоров'язбереження й у системі освіти.

Ключові слова: технологія, здоров'язбереження, здоров'язберезувальні технології, здоров'я, освіта.

Кандидат педагогических наук, Усатова И.А. Социально-исторические аспекты развития здоровьесберегающих технологий в системе образования / Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого, Украина, Черкассы

Обоснованы социально-исторические аспекты и основные этапы развития здоровьесберегающих технологий в системе образования. Здоровье рассматривается как универсальная, фундаментальная ценность существования человечества на всех этапах его формирования. Проанализировано, что возникновение, становление и развитие здоровьесберегающих технологий в системе образования была и остается одной из основных предпосылок построения здорового общества. Охарактеризованы различные подходы по развитию здоровьесберегающих технологий в системе образования. Сосредоточено внимание, что со сменой эпох испытывали модификации требования и отношение общества к идее здоровьесбережения и в системе образования.

Ключевые слова: технология, здоровьесбережение, здоровьесберегающие технологии, здоровье, образование.

PhD in Pedagogic, Usatova I.A. The social and historical aspects of health saving technologies in the education system / Cherkasy National University named after Bogdan Khmelnytsky, Ukraine, Cherkassy

The article analyzes the social and historical origins and a main stage of implementation health protecting technologies is presented in the system of education. Health is seen as a universal fundamental value of human existence at all stages of its formation. The analysis that the emergence and development of implementation health protecting technologies is presented in the system has been and is a key to building a healthy society. We characterize the different approaches for the development of health-technology in the education system. Focused attention that with the change of epochs experienced modification requirements and society's attitude to the idea of health preservation and the education system.

Keywords: technology, health saving, health saving technologies, health, education.

Вступ. На всіх етапах свого існування людство прагнуло до збереження життя і здоров'я. У процесі історичного розвитку суспільства зміна світоглядних установок призводила до зміни у життєдіяльності людини. Проте головною і незмінною метою та сенсом життя кожного була проблема збереження здоров'я, що стало підґрунтям для пошуку шляхів збереження і зміцнення людиною власного здоров'я та здоров'я оточуючих [1, с. 29].

Нові підходи до осмислення здоров'я, як найвищої життєвої цінності зумовили необхідність вивчення соціально-історичних аспектів здоров'язбережувальних технологій в системі освіти.

Освіта, як соціальний інститут, має історичний характер. В той же час рівень розвитку освіти, її специфіка визначаються рівнем розвитку суспільства.

Сучасна освіта як соціальна інституція відіграє важливу роль у реалізації оздоровчої функції, зокрема у формуванні й розвитку здоров'язбережувальних технологій. Ретроспективний аналіз уможлиблює узагальнення історичних передумов виникнення та окреслення подальшого прогнозу щодо розвитку здоров'язбережувальних технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у розробку питань щодо здоров'язбережувальних технологій в освіті зробили такі вчені як Н.П. Абаскалова, А.Г. Алферов, М.М. Безруких, І.П. Борисова, А.Р. Вирабова, О.Д. Дубогай, В.М. Єфімова, В.М. Оржеховська, М.К. Смирнов, К.В. Шилов, М.Г. Янова та ін.

Мета роботи – розкрити і проаналізувати соціально-історичні етапи організації та розвитку здоров'язбережувальних технологій в системі освіти.

Виклад основного матеріалу. Нові підходи до осмислення здоров'я, як найвищої життєвої цінності завжди були актуальними в

історії людства, але в різні історичні формації людина ставилася до здоров'я по-різному.

Джуринський П.Б. у своєму монографічному дослідженні зауважує, що «навіть поверхневий погляд на історичний шлях людства щодо пошуку відповідей на численні питання про збереження здоров'я людини переконує, що від початку її існування він був складним, повним хвилюючих відкриттів, знахідок, трагічних помилок і втрат» [4, с. 133].

Термін «здоров'язбережувальні технології» відносно молодий, хоча перші спроби «визначення» цього поняття сягають своїм корінням у глибину віків.

Одна з найбільш ранніх цивілізацій Стародавнього Сходу, якій належить примітивна освіта про здоров'я це – Індійська оздоровча практика (близько 3000 р. до н. е.). У Ведах за шість століть до н. е. сформульовано основні принципи дотримання здорового способу життя, наведено поради щодо збереження здоров'я людини [9].

Аналіз здобутків ще однієї відомої цивілізації древності – Єгипетської оздоровчої практики (від примітивних людей до 1000 р. до н. е.) – свідчить про те, що єгиптяни з успіхом використовували в храмах ту атмосферу для хворих, яка й у наші дні може бути визнана найбільш корисною для здоров'я людини [3].

Вавилоняни і єгиптяни мали певний вплив на практику оздоровлення душі і тіла в Стародавній Іудеї (від 1500 до 500 рр. до н. е.). Біблія як основа християнства стала своєрідним проповідником того способу життя, що веде до здоров'я і допомагає уникнути хвороб [3].

Сучасне розуміння прямої залежності культури людини і стану її здоров'я, наголос на культі тіла, базується на уявленнях представників давніх цивілізацій і суттєво доповнюється вченнями талановитих філософів Класичної епохи, зокрема Стародавньої Греції (від 1000 до 200 рр. до н. е.). Саме в античний період з'являються перші концепції здорового способу життя: «пізнай самого себе», «підключися про самого себе» [1, с. 30].

Звісно народи античності, яким належить примітивна освіта про здоров'я ще не оперували терміном «здоров'язбережувальні технології», але їм вдалося з успіхом застосувати його компоненти і найважливішим їхнім здобутком стало обґрунтування таких положень: 1) здоров'я особистості значною мірою визначається її способом життя; 2) сформульовано основні принципи дотримання здорового способу життя; 2) стан здоров'я і нездоров'я людини виражається не лише на фізичному, але й на духовному рівнях; 3) створення санітарних умов; 4) важливим чинником формування здорового способу життя є освіта й виховання.

В епоху Аскетизму (близько 400 до 1000 рр.) – здоров'я ототожнювали з гармонією душі і тіла людини. Епоха Відродження (близько 1096 до 1248 рр.) – ідентифікувалась, як – повернення до культу тіла [8].

XV ст. (близько 1500 до 1800 рр.) можна вважати перехідним періодом здоров'я від Середньовіччя до сучасного світу. В Індії, Китаї, Японії та інших країнах, об'єднаних близькою культурою та віросповіданням, переслідували спільну мету – привести особу до гармонії з оточенням [2].

У процесі еволюції освіта з питань здоров'я зазнала чимало істотних змін у своїй суті – філософії, принципах, цілях. Головним позитивним надбанням древніх було переконання в тому, що саме спосіб життя людини має забезпечувати збереження здоров'я, профілактику хвороб душі і тіла.

Зі зміною епох змінювались вимоги та ставлення суспільства до ідеї здоров'язбережувальних технологій і в системі освіти.

Розповсюдження ідеї формування суспільного здоров'я, інших досягнень гігієни й оздоровчих наук визначається науковцями, як сучасна ера освіти з питань здоров'я (близько 1850 р. до нинішнього часу) [8].

Починаючи з другої половини XIX століття, багато передових громадських діячів, лікарів, педагогів також говорили про необхідність участі викладачів у боротьбі за здоров'я учнів. Земські лікарі наполягали на необхідності «... підняти рівень гігієнічного освіти серед самих вчителів та вчительок ...», пропонувалося клопотатися «... про дозвіл читань з гігієни на вчительських з'їздах і про введення гігієни як навчального предмета в ті навчальні земські заклади, з яких виходять сільські вчителі...» [6].

У ці ж роки була зроблена спроба повернути увагу вчителів до необхідності формування у школярів здорових звичок [6].

Українська дослідниця С. Русова наголошувала, що для національного виховання пріоритетним завданням є «виховання дитини як особистості, що проходить у триаспектному вимірі: її розум, тіло і душа». Серед важливих засобів фізичного розвитку дитини С. Русова виділяла організацію правильного режиму харчування, праці та відпочинку, позакласну роботу з фізичного виховання, гімнастику. Згідно даного положення можна констатувати, що українська дослідниця окреслила в основних рисах здоров'язбережувальні технології в комплексній оцінці умов виховання і навчання.

Після Першої світової війни з утворенням Української Народної Республіки (1917–1920) виникає необхідність створення власної національної системи освіти. За її розробку взялися відомі українські педагоги та громадські діячі, які приділили значну увагу питанням збереження здоров'я підростаючого покоління через розвиток

фізичного виховання, гігієнічної освіти та формування навичок здорового способу життя.

Часто періоди важливих здобутків були наслідком суспільно-політичних змін, нового усвідомлення важливих оздоровчих проблем, технологічних відкриттів в оздоровчих та прикладних науках. Отже нагальною потребою освіти того часу постали питання про прищеплення санітарно-гігієнічних навичок учням, проведення бесід щодо формування навичок здорового способу життя, проведення занять із фізичної культури, організацію спортивних розваг різних видів, екскурсій, прогулянок тощо.

Піклування про здоров'я підростаючого покоління особливого значення набуло ще в 50-ті рр. ХХ ст., оскільки перед суспільством постала потреба виховання здорових нащадків, гідної молоді зміни, свідомих громадян держави [1, с. 32].

Отже, розповсюдження нового поняття «здоров'язбережувальні технології» у педагогіці було пов'язано з відповіддю на технологізацію процесу навчання, яка захопила педагогічні системи розвинених країн світу, а також необхідністю створення різноманітного спектра оптимальних умов для дітей та учнівської молоді, що забезпечують їхнє здоров'я.

Педагогіка традиційно охоплює навчання та виховання, а освіта – ще й розвиток дитини. Застосування технологічного підходу до соціальних процесів – освіти, культури – це явище нове для нашого суспільства [5, с. 3].

Поняття «технологія» виникло у зв'язку з технічним прогресом. У перекладі з грецької (techne – мистецтво, майстерність, ремесло; logos – слово, вчення) означає сукупність знань про способи та засоби здійснення виробничих процесів [7].

Технологізація педагогічного процесу була покликана полегшити підготовчу діяльність кожного викладача і навчальну діяльність кожного учня, зробити навчання посильним, доступним. Першорядним у характеристиці будь-якої технології, яка реалізовується в освітній установі, є те, наскільки вона зберігає здоров'я учнів, тобто чи є вона здоров'язбережувальною.

Навчити зберігати і зміцнювати своє здоров'я шляхом застосування здоров'язбережувальних технологій – одне з найважливіших завдань сучасних освітніх закладів. Проте, незважаючи на посилену увагу з боку науковців питання організації здоров'язбережувальних технологій в освіті набуло практичної актуальності лише нещодавно.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Певною мірою реалізація здоров'язбережувальних технологій в освіті пов'язана з необхідністю гуманізації навчально-виховного процесу, зміною педагогічної парадигми, спробами педагогічної науки

сформувати адекватну відповідь на виклики сучасності. Спрямованість сучасних освітніх установ на використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі знайшла своє відображення, як у змісті, так і у напрямках освітніх закладів щодо збереження морального, фізичного та психічного здоров'я дитини.

Література:

1. Бойко О.О. *Історичні аспекти здоров'язбережувальних технологій / О.О. Бойко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – 2014. – Вип. 118 (3). – С. 29-32.*
2. Булич Е.Г. *Валеологія. Теоретичні основи валеології: навч. посіб. / Е. Г. Булич, І. В. Муравов. – К.: ІЗМН, 1997. – 224 с.*
3. *Валеологія: навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти: в 2-х ч./ [Бобрицька В.І., Гладкий С.О., Гриньова М.В. та ін. / за ред. В.І. Бобрицької]. – Полтава: ТОВ «Поліграфічний центр» «Скайтек», 2000. – 306 с.*
4. Джуринський П.Б. *Теорія і методологія здоров'язбережувальної професійної підготовленості майбутніх учителів фізичної культури [Текст]: монографія / П.Б. Джуринський; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Держ. заклад «Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського», Південний наук. центр нац. акад. пед. наук України. – Одеса: Лерадрук, 2012. – 324 с.*
5. Задніпрянець І.І. *Сучасні технології у викладанні фізики [Текст] / Ірина Задніпрянець ; [упоряд. Л. Хольвінська; ред. рада: Л. Хольвінська та ін.]. – К.: Шкільний світ, 2012. – 126, [2] с.: табл. – (Бібліотека «Шкільного світу»). – С. 3.*
6. *История педагогики и образования: от зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: учебное пособие для педагогических учебных заведений / под общ. ред. А.И. Пискунова. – М.: Сфера, 2001. – 512 с.*
7. *Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.*
8. Шиян О.І. *Соціально-історичні витоки освітньої політики держав з питань здорового способу життя / О.І. Шиян // Вісник Нац. Академії держ. управління при Президентові України. – №2, 2009. – С. 283-289.*

References:

1. *Boiko O.O. Istorychni aspekty zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii / O.O. Boiko // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky. Fizychne vykhovannia ta sport. – 2014. – Vyp. 118 (3). – S. 29-32.*

2. *Bulych E.H. Valeolohiia. Teoretychni osnovy valeolohii: navch. posib. / E. H. Bulych, I.V. Muravov. – K.: IZMN, 1997. – 224 s.*
3. *Valeolohiia: navch. posib. dlia studentiv vyshchych zakladiv osvity: v 2-kh ch. / [Bobrytska V.I., Hladkyi S.O., Hrynova M.V. ta in. / za red. V.I. Bobrytskoi]. – Poltava: TOV «Polihrafichnyi tsentr» «Skaitek», 2000. – 306 s.*
4. *Dzhurynskyi P.B. Teoriia i metodolohiia zdoroviazberezhualnoi profesiinoi pidhotovlenosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Tekst]: monohrafiia / P.B. Dzhurynskyi; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Derzh. zaklad «Pivdennoukrainskyi nats. ped. un-t im. K.D. Ushynskoho», Pivdennyi nauk. tsentr nats. akad. ped. nauk Ukrainy. – Odesa: Leradruk, 2012. – 324 s.*
5. *Zadniprianets I. I. Suchasni tekhnolohii u vykladanni fizyky [Tekst] / Iryna Zadniprianets ; [uporiad. L. Kholvinska; red. rada: L. Kholvinska ta in.]. – K.: Shkilnyi svit, 2012. – 126, [2] s.: tabl. – (Biblioteka «Shkilnoho svitu»). – S. 3.*
6. *Istoriya pedagogiki i obrazovaniya: ot zarozhdeniya vospitaniya v pervobytnom obshchestve do kontsa XX veka: uchebnoe posobie dlya pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy / pod obshch. red. A.I. Piskunova. – M.: Sfera, 2001. – 512 s.*
7. *Slovnyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen / Uklad. L.O. Pustovit ta in. – K.: Dovira, 2000. – 1018 s.*
8. *Shyian O.I. Sotsialno-istorychni vytoky osvitnoi polityky derzhav z pytan zdorovoho sposobu zhyttia / O.I. Shyian // Visnyk Nats. Akademii derzh. upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. – № 2, 2009. – S. 283-289.*
Shyian O.I. Sotsialno-istorychni vytoky osvitnoi polityky derzhav z pytan zdorovoho sposobu zhyttia / O.I. Shyian // Visnyk Nats. Akademii derzh. upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. – №2, 2009. – S. 283-289.